

Obrana Sókrata

Jaký dojem učinili moji žalobci na vás, občane athénští,¹ nevím; ale já jsem se po jejich řečech stěží vzpamatoval, tak přesvědčivě mluvili. A přece neřekli takřka ani slova pravdy. Nejvíce však jsem se podivil jedné z jejich četných nepravd, té, když říkali, že se musíte mít na pozor, abyste se nedali ode mne oklamat, ježto prý jsem silný řečník. To, že se nezastyděli, že budou hned ode mne skutkem usvědčeni z nepravdy, až se ukáže, že nejsem ani dost málo silný řečník, to se mi věru zdálo od nich největší nestoudností, ač jestliže snad nenazývají silným řečníkem toho, kdo mluví pravdu; neboť jestliže myslí toto, souhlasil bych, že já jsem řečník, ovšem ne takový jako oni. Oni tedy, jak já tvrdím, neřekli nic, nebo skoro nic pravdivého, ale ode mne vy uslyšíte pouhou pravdu – a bůh ví, občane athénští, nikoli řeči vykrášené výrazy i slovy a vyzdobené, jako byly řeči jejich, nýbrž uslyšíte nepřipravenou řeč, složenou z nahodilých slov – neboť věřím, že je spravedlivé, co mluvím – a nikdo z vás ať nečeká nic jiného; vždyť by přece ani neslušelo, občane, tomuto mému věku, abych před vás předstoupal a jako mladíček uměle vytvářel věty. Ale ovšem velice vás prosím a žádám, občane athénští, o toto: jestliže mě budete slyšet, jak se hájím tímž způsobem řeči, kterým jsem zvyklý mluvit i na náměstí u směnárnických stolů, kde mě mnozí z vás slyšeli, i jinde, nebuďte překvapeni ani pro to nehlučte! Má se to totiž takto. Já stojím před soudem nyní poprvé a je mi sedmdesát let; proto mi je docela cizí zdejší způsob mluvení. Tedy jako byste mi jistě odpustili, kdybych byl vskutku cizinec a mluvil tím jazykem a tím způsobem, v kterém jsem byl vychován, tak i nyní vás žádám o tu, jak se mi zdá, spravedlivou věc, abyste způsob mluvení nechali být – snad bude horší, snad lepší –, ale dívali se jen na to a k tomu obraceli svou

mysl, zdali mluvím věci spravedlivé, či ne; to je povinnost soudcovy, řečníkova však mluvit pravdu.

- b Nejprve tedy je spravedlivé, občane athénští, abych se hájil proti prvním nepravdivým žalobám, které byly na mne vznášeny, a proti prvním žalobcům, potom proti pozdějším žalobám a pozdějším žalobcům. Proti mně totiž vystoupili u vás mnozí žalobci, kteří k vám dávno mluví již mnoho let, a to ani slova pravdy, a kterých se já bojím více než Anyta² a jeho druhů, ačkoli i ti jsou nebezpeční. Ale tamti jsou nebezpečnější, občane; ti vyhledávali mnohé z vás již od dětských let a namlouvali vám o mně a žalovali na mne zcela proti pravdě, že jest jakýsi Sókrates, mudrc, který hloubá o zjevech nebeských a který má prozkoumáno všechno pod zemí a který slabší důvody činí silnějšími.³ Tito, občane athénští, kteří rozšířili tuto pověst, jsou ti nebezpeční moji žalobci; neboť jejich posluchači soudí, že zkoumatelé těchto věcí ani nevěří v bohy. Dále jest těchto žalobců mnoho a žalují už dlouhý čas, mimo to také mluvili k vám v tom věku, v kterém byste byli nejspíše uvěřili, když totiž někteří z vás byli ještě chlapani a jinochy; žalovali docela volně, protože se nikdo nehájil. Co však je ze všeho nejtrapnější, že ani není možno znáti a pověděti jejich jména, leda je-li některý náhodou skladatelem komedii.⁴ Všichni pak, kteří zívají a pomlouvají vás zpracovali – a jím, kteří sami jsouce přemluveni přemlouvali druhé –, s těmi všemi je největší potřeba; neboť ani přivést sem není možno nikoho z nich, ani usvědčiti z nepravdy, nýbrž je nutno při hájení bojovat docela jako se stíny a usvědčovat, ač nikdo neodpovídá. Uznejte tedy i vy, v souhlase s mým tvrzením, že stojím proti mně dvojitě žalobci, jedni, kteří právě nyní podali žalobu, a druzí, ti dávní, o kterých mluvím, a usudte, že se musím nejprve hájit proti těm dřívějším; vždyť jste také vy slyšeli jejich žaloby dřívě a mnohem častěji nežli těchto pozdějších.

Tedy ano, musím se hájit, občane athénští, a pokusit se vyjmouti z vás to špatné mínění, kterého jste o mně za tak dlouhý čas nabyli, a to v tak krátkém čase. Přál bych si věru,

aby se to podařilo, je-li to k něčemu dobrému i pro vás i pro mne, a abych svým hájením něco pořídil; avšak myslím, že to je těžké, a docela mi není tajno, jaké to jest. Ale ať to dopadne, jak je bohu mílo, zákona je třeba poslechnout a hájit se.

Vezměme tedy od začátku, jaké je to obvinění, z kterého vzniklo špatné mínění o mně, jemuž pak věřil i Melétos a podal na mne tuto žalobu. Tedy co říkali ti pomlouvači, když mě pomlouvali? Jako by to byli skuteční žalobci, je třeba přeci čísti znění jejich žaloby: „Sókratés je vinen a dopouští se přečinů tím, že zkoumá věci pod zemí i nebeské, že slabší důvody činí silnějšími a že téměř učí i jiné.“ Taková asi jest; vždyť jste tyto věci viděli i sami v oné Aristofanově komedii,⁵ jak tam dokola tahali jakéhosi Sókrata a ten říkal, že pluje ve vzduchu, a tlachal mnoho jiných tlachů o věcech, kterým já ani dost málo nerozumím. A neříkám to, jako bych chtěl zlehčovati takovéto vědění, jestliže je někdo moudrý v takovýchto věcech – nepřejí si, abych byl snad od Meléta žalován ještě pro takové viny –, ale opravdu, občané athénští, já nemám s těmito věcmi nic společného. A zase si vedu za svědky většinu z vás a žádám vás, abyste se vespolek poučovali a povídali si, kteří jste kdy slyšeli mé rozmluvy – a takových je mezi vámi mnoho –, nuže, povězte si vespolek, zdali mě kdo z vás kdy slyšel třeba dost málo rozmlouvat o takovýchto věcech, a z toho poznáte, že takové jsou i ostatní věci, které o mně lidé mluví.

Ne, jistě ani z tohoto nic není pravda, ani jestliže jste od někoho slyšeli, že se já zabývám vzděláváním lidí a že si tím vydělávám peníze,⁶ ani to není pravda. Ačkoli i toto by bylo podle mého zdání krásné, jestliže by byl někdo schopen vzdělávat lidi jako Gorgias z Leontin a Prodikos z Keu a Hippias z Élidy.⁷ Z těchto totiž každý, občané, dovede chodit od města k městu a všude přemlouvají mladé lidi – kterým je možno zdarma poslouchat vlastní spoluobčany, kteréhokoli by chtěli –, aby opustíce styky s oněmi poslouchali je sami, dávali jim peníze, a ještě jim za to byli vděční. Ostatně je zde i jiný moudrý

muž z Paru,⁸ o němž jsem se dověděl, že tu pobývá. Přišel jsem totiž náhodou k muži, který zaplatil učitelům moudrosti více peněz nežli všichni ostatní dohromady, ke Kalliovi Hippodikovu.⁹ Tohoto jsem se tedy otázel – má totiž dva syny –

b „Kallio, kdyby tvoji synové byli hříbata nebo telata, dovedli bychom jim vzít a za plat najmout dozorce, který by je učinil dokonalejšími v příslušné zdatnosti – byl by to někdo, kdo se vyzná buď v chovu koní, nebo v zemědělství; takto však, když to jsou lidé, koho máš v úmyslu jim vzít za dozorce? Kdo je znalý takovéto zdatnosti, lidské a občanské? Myslím totiž, že sis to promyslel, když máš syny. Jest někdo takový, či ne?“ „Ovšemže,“ odpověděl. „Kdo,“ řekl jsem, „a odkud a zač vyučuje?“ Odpověděl: „Euénos, Sókrate, z Paru, za pět min.“ A já jsem blahoslavlil toho Euéna, jestliže opravdu zná toto umění a tak slušně vyučuje. Já sám bych se věru pyšnil a chlubil, kdybych to uměl; ale nechlubím se, neboť to neumím, občané athénští.

c Tu by snad někdo z vás namítl: „Ale, Sókrate, co tedy vlastně děláš? Odkud vznikly tyto pomluvy proti tobě? Vždyť přece ne proto, že ses nezabýval ničím zvláštním proti ostatním lidem, proto nevznikly o tobě takové pověsti a řeči, jestliže jsi nedělal něco jiného než obyčejní lidé. Pověz nám tedy, co to je, abychom my o tobě nesoudili jen tak.“ Tato řeč se mi zdá oprávněnou a já se pokusím vám ukázat, co asi je to, co mi způsobilo i to jméno i tu pomluvu. Tedy slyšte. A snad se bude některým z vás zdát, že žertuji; avšak dobře vězte, budu vám mluvit pouhou pravdu. Já jsem totiž, občané athénští, nedostal toto jméno pro nic jiného než pro jakousi moudrost. A pro jakou moudrost? Pro to, co je snad pravá lidská moudrost; takovou moudrostí jsem totiž asi vskutku moudrý, avšak ti, o kterých jsem právě mluvil, jsou moudří bezpochyby nějakou vyšší moudrostí než lidskou, jinak nevím, co bych řekl; té já věru neznám, a kdo tvrdí, že ano, lže a říká to k mé pomluvě. A nehlučte mi, občané athénští, ani bude-li se vám zdát, že

něco ví, kdežto já ani nevím, ani se nedomnívám, že vím; podobá se tedy, že jsem nad něho moudřejší aspoň o něco málo, právě o to, že co nevím, ani se nedomnívám, že vím. Potom jsem šel k jinému z těch, o kterých se zdálo, že jsou ještě moudřejší než tam ten, a nabyl jsem právě téhož mínění; a tu jsem si znepřátelil i jeho i mnoho jiných.

- e Potom jsem tedy šel již po řadě dále; pozoroval jsem sice s lítostí a bázní, že si dělám nepřátele, přece však se zdálo nutným nade všechno stavěti věc boha; že tedy musím jíti ke všem, o kterých se zdá, že něco vědí, a zkoumat, co míní ta věštba. A při psu,¹² občané athénští – musím vám totiž mluvit pravdu –, nabyl jsem asi takovéhoho dojmu. Jak jsem tak podle božlho výroku hledal, zdálo se mi, že lidé nejvíce proslulí mají bezmála největší nedostatky, kdežto jiní, zdánlivě horší, jsou v moudrosti zdatnější. Musím pak vám vylíčiti své cesty a jak jsem postupoval jakoby nějaké těžké práce, aby mi ta věštba nabyla nezvratné pravdivosti. Po politických jsem šel k básníkům, jak tragédií, tak dithyrambů i k ostatním, abych se tam takřka při činu dopadl, že jsem méně znalý než oni. Probráje tedy jejich básně, o kterých se mi zdálo, že jsou od nich nejlépe vypracovány, vyptával jsem se jich, co jimi myslí, abych se roveň také něčemu od nich naučil. Tu se vám stydím povědět, občané, pravdu; avšak přece se to musí říci. Neboť, abych tak řekl, bezmála všichni, kteří při tom byli, dovedli o nich lépe mluvit než básníci sami o svých vlastních výtvorech. Poznal jsem tedy zanedlouho zase i o básnících, že netvoří svá díla moudrostí, nýbrž jakýmsi přirozeným nadáním a nadchnutí bohem, právě tak jako boží hadači a věšci; neboť i tyto mluví mnoho krásných věcí, ale nemají vědění o ničem z toho, co mluví. V takovém asi stavu jsou, jak se mi ukázalo, i básníci, a zároveň jsem u nich zpozoroval, že se domnívají, jako by byli pro své básnické tvoření i v ostatních věcech ze všech lidí nejmoudřejší, to však nebyli. Odcházel jsem tedy i odamtud s míněním, že nad ně vynikám touž věcí, kterou i nad politiky.

mluvím něco přílišíného; neboť to nebude má řeč, co budu mluvit, nýbrž odvodím ji od původce, který je pro vás hodnověrný. Za svědka své moudrosti, je-li nějaká a jaká, si totiž pro vás povědu boha v Delfách. Chairefóna jste bezpochyby znali.¹⁰ Ten byl od mládí mým druhem a také byl přívržencem vaší lidové strany, spolu odešel do toho vyhnanství a s vámi se vrátil domů.¹¹ A víte, jaký byl Chairefón, jak prudký, do čehokoli se dal. A tak kdysi: zašel i do Delf a osmělil se dáti bohu tuto otázku – a opakují, nehlučte, občané –, otázal se tedy, zdali je někdo moudřejší než já. Tu Pythia odpověděla, že nikdo není moudřejší. A to vám dosvědčí tuhle jeho bratr, protože on sám již zemřel.

- b Nuže uvažte, proč to říkám. Chci vám totiž ukázat, odkud vznikly ty pomluvy proti mně. Když jsem totiž uslyšel ta slova, přemýšlel jsem takto: „Co tím asi bůh míní a co asi naznačuje? Vždyť já jsem si vědom, že nejsem ani dost málo moudrý; co tedy asi míní, když praví, že já jsem nejmoudřejší? Vždyť přece nemluví nepravdu, neboť to mu není možno.“ A dlouhý čas jsem byl v nejistotě, co asi míní; posléze s velikým přemáháním jsem se to jal hledat, a to asi tímto způsobem. Zašel jsem ke kterémusi z mužů podle zdání moudrých, abych buď tam anebo nikde usvědčil věštmu z nepravdy a ukázal její odpovědi: „Tento muž je nade mne moudřejší, a ty jsi tvrdila, že já jsem moudřejší.“ A tu, když jsem ho prozkoumával – nepotřebuji ho totiž uvádět jménem, ale byl to jeden z politiků, u kterého se mi něco takového stalo, občané athénští, když jsem ho zkoumal a rozmlouval s ním –, nabyl jsem mínění, že se teno muž zdá moudrým, jak mnoha jiným lidem, tak obzvlášť sám sobě, ale že moudrý není; a potom jsem se pokoušel mu ukázat, že se domnívá, že je moudrý, ale že není. Tu jsem si tím znepřátelil i jeho i mnohé z přítomných; avšak odcházaje uvážoval jsem sám u sebe, že proti tomuto člověku jsem já opravdu moudřejší, bezpochyby totiž ani jeden ani druhý z nás neví nic dokonalého, ale tento se při svém nevědění domnívá, že

Nakonec jsem tedy šel k řemeslníkům. O sobě jsem si byl totiž vědom, že neumím, abych tak řekl, nic, ale o těch jsem věděl, že u nich naleznu mnoho krásných znalostí. A v tom jsem se neklamal, uměli, co jsem já neuměl, a po této stránce byli nade mne moudřejší. Ale, občané athénští, nabyli jsem mínění, že i ti dobří řemeslníci mají tutež chybu jako básníci – pro dobré provádění svého umění si každý myslil, že je i v ostatních největších věcech nejmoudřejší – a že tato jejich zvrácenost zakrývá onu moudrost. Proto jsem se v zájmu věštbý tázal sám sebe, zdali bych si raději zvolil být tak, jak jsem, totiž nebýt ani moudrý jejich moudrostí ani neznalý jejich neznalostí, či mít obě, co oni mají. Tu jsem odpověděl sám sobě i věštbě, že mi prospívá být tak, jak jsem.

Tedy z tohoto zkoumání, občané athénští, mi vznikla mnohá nepřátelství, a to velmi zlá a těžká, takže z nich vzešlo mnoho pomluv i že jsem nazýván tímto jménem „moudrý“; domnívají se totiž pokaze o mně lidé přítomní, že jsem sám znalý těch věcí, v kterých jiného usvědčím z neznalosti. Avšak podle všeho, občané, vskutku moudrý je bůh a tímto výrokem věštbý myslí to, že lidská moudrost má jen malou cenu, ba žádnou. A ukazuje se, že to mluví ne o Sókratovi samém,¹³ nýbrž že jen tak užívá mého jména, dáváje mě za příklad, jako kdyby řekl: „Ten z vás, lidé, je nejmoudřejší, kdo jako Sókratés poznal, že jeho moudrost nemá opravdu žádně ceny.“ Toto hledání a pátrání konám pak já podle božího výroku ještě i nyní, obcházeje mezi obyvateli města i zinci, kdykoli si o někom myslím, že je moudrý; a když se mi zdá, že není, pomáhaje bohu dokazuji, že není moudrý. A při tomto zaměstnání jsem pro nedostatek času nemohl vykonat něco, co by stálo za řeč, ani ve věcech obecních ani ve svých soukromých, nýbrž žiji pro to sloužení bohu v nesmírně chudobě.

Kromě toho mladí lidé, kteří mě sami od sebe provázejí – jsou to ti, kteří mají nejvíce volného času, synové nejbohatších občanů –, rádi poslouchají, jak jsou lidé zkoušeni, sami mě často napodobují a tak se pokoušejí zkoušet i jiné osoby; tu

pak, myslím, nalézají velikou hojnost lidí, kteří se domnívají, že něco vědí, ale ve skutečnosti nevědí nic nebo skoro nic. Proto se pak ti, kteří jsou od nich zkoušeni, hněvají, a to na mne, ne sami na sebe, a říkají, že je jistý pranicemný Sókratés a ten že kazí mládež. A když se jich někdo ptá, co dělá a čemu učí, že ji kazí, nedovedou nic říci a nevědí to, avšak aby se nezdálo, že jsou na rozpacích, říkají ty známé věci, které jsou po ruce proti všem, kdo se zabývají filosofií, totiž „zkoumá věci nebeské i podzemní“ a „nevěří v bohy“ a „slabší důvody činí silnějšími“. Neboť pravdu by se jim, myslím, nechtělo říci, že si, jak vychází najevo, osobují vědění, ale že nevědí nic. Protože pak jsou, myslím, citizádství a prudci a je jich mnoho, a protože o mně mluví usilovně a přesvědčivě, naplnili vám uši svými starými a silnými pomluvami. Z té příčiny mě napadl i Melétos a Anytos a Lykon, Melétos horše se na mne ve jménu básníků, Anytos za řemeslníky a politiky, Lykon za řečníky; proto bych se, jak jsem řekl na začátku, divil, kdybych dovedl v tak krátkém čase vyjmouti z vás toto špatné mínění o mně, které už tolik narostlo. Tu máte, občané athénští, tu pravdu; říkám vám ji tak, že jsem před vámi ani dost málo nezakryl ani nezatajil. A přece snad vím, že si právě těmito věcmi zjednáвам nepřítel; to také je důkazem, že mluvím pravdu a to že je to špatné mínění o mně šířené a to že jsou jeho příčiny. A až to budete zkoumat, buďte nyní nebo někdy jindy, naleznete, že jest tomu tak.

Nuže pokud jde o žaloby mých prvňích žalobců, pokládám tuto obranu vůči vám za dostatečnou; dále se pokusím obhájit se proti tomu dobrému a vlasteneckému, jak sám říká, Melétosovi a proti pozdějším žalobcům. Protože pak to jsou jimi žalobci, vezměme zase znění jejich žaloby. Je asi takovoto: „Sókratés je vinen tím, že kazí mládež a že nevěří v bohy,¹⁴ v které věří obec, nýbrž v jiná nová daimonia.“¹⁵ Takové je tedy to obvinění. Prozkoumejme z tohoto obvinění každou jednotlivou část.

Žalobce tedy tvrdí, že jsem vinen tím, že kazím mládež. Já však, občané athénští, tvrdím, že je vinen Melétos, a to tím, že

si zahrává s vážnou věcí, když lehkomyšlně přivádí lidi před soud a předstírá vážný zájem a péči o věci, o které se až dosud nikdy pranic nestaral. A že tomu tak je, pokusím se i vám dokázat. Pojď sem, Meléte, a řekni mi: Nekladeš snad největší váhu na to, aby byla naše mládež co nejlepší?

Zajisté.

Nuže tedy řekni těmto zde, kdo ji činí lepší? Vždyť je patrné, že to víš, neboť se o to staráš. Kdo ji kazí, toho jsi vypátral, totiž mne, a přivádíš před tyto zde a žaluješ; nuže řekni jim a udej, kdo je ten, kdo ji činí lepší. – Vidíš, Meléte, že mlčíš a nedovedeš to říci? A nezdá se ti, že to je ošklivé a že to je dostatečný důkaz pro mé tvrzení, že ses o to pranic nestaral? Tak jen řekni, dobrý muži, kdo ji činí lepší?

Zákony.

Ale na to se tě netáží, výtečný muži, nýbrž který člověk, takový, který ovšem nejprve zná i tuto věc, zákony.

Tito zde, Sókrate, soudcové.

Co říkáš, Meléte? Tito zde jsou schopni vychovávat mládež a činí ji lepší?

Zajisté.

Zdalipak všichni, či jedni z nich ano, a druzí ne?

Všichni.

To říkáš, při Héře, hezkou věc a ukazuješ velkou hojnost těch, kteří prospívají! A což posluchači, ti ji činí lepší, či ne?

I ti.

A co členové rady?

I členové rady.

Což snad tedy, Meléte, ti, kdo se scházejí na sněm, sněmovníci,¹⁶ mládež kazí? Či i oni všichni ji činí lepší?

I oni.

Tedy všichni Athénané, jak se podobá, ji dobře vychovávají, jen já ne, a já jediný ji kazím. Tak soudíš?

Zcela rozhodně tak soudím.

To jsi mi přísoudil veliké neštěstí. A odpověz mi: Zdá se ti,

že je tomu tak i s koňmi? Že jejich zdokonaliteli jsou všichni lidé, a jen jediný člověk je kazí? Či právě naopak, že jen jediný člověk je schopen je činiti lepšími, nebo zcela málo lidí, totiž koňari, kdežto většina lidí koně kazí, kdykoli s nimi zacházejí a jich užívají? Není tomu takto, Meléte, i s koňmi i se všemi ostatními živými tvory? Jistěže ano, aťsi ty a Anytos nesouhlasíte nebo souhlasíte; neboť by to bylo veliké štěstí pro mládež, jestliže jeden jediný člověk ji kazí, a ostatní jí prospívají. Ale ty, Meléte, dostatečně ukazuješ, že sis ještě nikdy nevyšší mládeže, a zřejmě odhaluješ svou nepečlivost, že se naprosto nestaráš o ty věci, pro které mě poháníš před soud.

Ještě nám, při Diovi, řekni, Meléte, zdali je lépe bydleti mezi dobrými občany či špatnými? Odpověz, příteli, vždyť se tě neptám na nic těžkého. Špatní dělají lidem ve svém nejbližším okolí něco zlého, kdežto dobří něco dobrého, že ano? Ovšemže.

Tedy je snad někdo, kdo by chtěl mít od těch, s kterými se stýká, raději škodu než prospěch? Odpovídej, můj milý, vždyť i zákon káže odpovídati. Je někdo, kdo chce, aby se mu škodilo?

To přece ne.

Nuže, zdalipak mě sem poháníš, že kazím mládež a děláám ji horší úmyslně či neúmyslně?

Zajisté že úmyslně.

Co to, Meléte? Ty, tak mladý, jsi patrně o mnoho moudřejší než já, takový stárec. Neboť ty víš, že zlí působí svému nejbližšímu okolí vždy něco zlého, dobří však něco dobrého, ale já jsem tedy došel tak daleko v nevědomosti, že nevím ani to, že učiním-li někoho z těch, s kterými se stýkám, špatným, budu v nebezpečí, že od něho utrpím něco zlého, a proto činím

toto tak veliké zlo, jak ty tvrdíš, úmyslně. Já ti tohle, Meléte, nevěřím, a myslím, že ti to nevěří ani nikdo jiný na světě; ale buď nekazím, nebo jestliže kazím, dělám to neúmyslně, takže ty v obou případech mluvíš nepravdu. Jestliže pak kazím

neúmyslně, tu není zvykem, abych byl pro takovoto neúmyslné přechýny¹⁷ poháněn sem před soud, nýbrž je třeba mě vzítí stranou, poučovati a napominati; neboť je zřejmo, že budu-li poučen, přestanu dělat, co dělám neúmyslně. Avšak ty ses vyhnul tomu, aby ses dal se mnou do řeči a poučil mě, a nechtěl jsi to udělat, ale poháníš mě sem, kam mají být podle zákona poháněni ti, kteří potřebují trestu, a ne poučení.

Jistě už je jasno, občané athénské, co jsem tvrdil, že se Melétoš o tyto věci nikdy ani dost málo nestaral. Přece však nám pověz, Meléto, jakým způsobem já podle tvého mínění kazím mládež? Či je jasno, že podle žaloby, kterou jsi na mne podal, to dělám tím, že učím nevěřit v bohy, v které věří obec, nýbrž v jiná nová daimonia? Netvrdíš, že kazím mládež tímto učěním?

Zcela rozhodně to tvrdím.

Nuže tedy, Meléto, při těchto bozích samých, o kterých je nyní řeč, řekni to ještě jasněji i mně i zde těmto mužům. Já totiž nemohu vyrozměti, zdali míníš, že sice učím věřit v jsoucnost jistých bohů – a tedy sám věřím, že bozi jsou, a ne- jsem úplný nezaboh a po této stránce se neproviňuji –, avšak ne v jsoucnost těch, v které věří obec, nýbrž jiných, a to je to, co mi vytýkáš, že jiných –, či tvrdíš, že ani já sám nevěřím vůbec v žádné bohy a že také jiné tomu učím.

Tvrdím toto, že vůbec nevěřím v bohy.

Podivný Meléto, co chceš dokázat tímto tvrzením? Tedy nevěřím ani, že Slunce a Měsíc jsou bozi, jako věří ostatní lidé?

Při Diiovi, soudcové,¹⁸ nevěří, neboť říká, že Slunce je kámen a Měsíc země.

Myslíš, že žaluješ Anaxagora,¹⁹ milý Meléto? A tak velice podceňuješ tyto zde a domníváš se, že jsou tak málo sčteli, že nevědí, že knihy Anaxagory z Klazomen jsou plny těchto výro- ků? A mladí lidé se tedy u mne učí tomu, co si mohou někdy nejvýše za drachmu koupit v orchestře²⁰ a pak se Sókratovi vysmívat, jestliže by to vydával za své, zvláště když jsou ty

věci tak podivné? Nuže, u Dia, takové máš o mně mínění? Nevěřím v žádného boha?

Jistě nevěříš, při Diiovi, ani dost málo.

Nejsi přesvědčivý, Meléto, a jak se mi zdá, nevěříš ani sám sobě. Mně se vskutku zdá, občané athénské, že tenhle člověk je velmi zpurný a nevázaný a že podal tuto žalobu přímo z jakési zpurnosti a nevázanosti a mladické bujnosti. Podobá se, jako by skládal chytačku, chtěje mě zkoušet: „Zdalipak poznáš ten moudrý Sókratés, že si tropím žerty a sám sobě odporuji, či oklamu jeho i ostatní posluchače?“ Podle mého mínění si totiž žalobce ve své žalobě zjevně odporuje, jako kdyby tvrdil: „Sókratés je vinen, že nevěří v bohy, nýbrž věří v bohy.“ Ale tak přece mluví jen ten, kdo žertuje.

Uvažte spolu se mnou, občané, v čem vidím tento smysl jeho slov; a ty nám odpověz, Meléto. Vy pak pamatujte, oč jsem vás hned na začátku požádal, abyste nehlukeli, jestliže budu mluvit svým obvyklým způsobem.

Je možné, Meléto, aby někdo věřil v lidské výkony, ale v lidi nevěřil? Ať odpovídá, občané, a ať nehučí to a ono! Je možné, aby někdo nevěřil v koně, ale v koňské výkony ano? Nebo aby nevěřil, že jsou pišci, ale v pištecké výkony ano? Není to možné, výborný muži; nechceš-li ty odpovídat, pravím to já tobě i těmto zde ostatním. Než odpověz na další otázku: Je možné, aby někdo věřil v daimonská díla, ale v daimony nevěřil?

c Není to možné.

Jak jsi mi prospěl, že jsi odpověděl, třeba stěží a dávaje se od těchto zde nuit! Nuže tedy v daimonia tvrdíš, že věřím a že jim učím – ať už nová nebo stará, ale v daimonia tedy podle tvé řeči věřím –, a to jsi také při své žalobě odprísáhl. Jestliže pak věřím v daimonia, musím přece zcela nutně věřit i v daimony; není tomu tak? Ano, je tomu tak; mám totiž za to, že souhlasíš, když neodpovídáš. Avšak zdalipak nepokládáme daimóny buď za bohy nebo za syny bohů? Ano, či ne?

Ovšemžé.

Tedy jestliže věřím v daimony, jak ty pravíš, a jestliže jsou daimóni jacísi bozi, to by byly tvé chytačky a žerty, jak já to nazývám, totiž tvrdit o mně, že nevěřím v bohy, ale zase že v bohy věřím, když věřím v daimony. Pakli však jsou daimóni nějakí levoboční bohů, narození buď z nymf nebo z některých jiných matek, jak se o tom vypravuje, kdo na světě by mohl věřit, že synové bohů jsou, ale v bohy samé nevěřit? Bylo by to jistě stejně podivné, jako kdyby někdo uznával mezky, zplouzence koní a osly, ale v jsoucnost koní a oslů samých nevěřil. Ale není jinak možno, Meléte, nežli že jsi nás chtěl zkoušet, když jsi tohle uvedl ve své žalobě, anebo že jsi byl na rozpacích, které opravdové provinění bys mi vytýkal; avšak jak bys ty přesvědčil někoho, kdo má jen trochu rozumu, že týž člověk může uznávat daimonské a božské věci²¹, a přitom zase nevěřit ani v daimony ani v bohy ani v héraý, to není nikterak možné.

Nuže, občané athénští, že nejsem vinen podle Melétovy žaloby, k tomu není potřeba, jak se mi zdá, dlouhé obhajoby, nýbrž stačí i toto; co však jsem říkal již napřed ve své řeči, že mi totiž vzniklo velké nepřátelství a u mnoha lidí, dobře vězte, že to je pravda. A to je to, co způsobí mé odsouzení, jestliže k tomu dojde, a nikoli Melétos ani Anytos, nýbrž to špatné mínění a nenávisť mnohých lidí. Tyto věci zahubily již mnoho jiných dobrých mužů a myslím, že ještě zahubí; neboť není třeba se obávat, že se u mne zastaví.

Snad by tedy někdo řekl: „A tu se nestydíš, Sókrate, že ses oddal takovému zamětnání, pro které ti nyní hrozí nebezpečství smrti?“ Já však bych mu odpověděl spravedlivou řečí takto: „To nemáš dobře, člověče, jestliže se domníváš, že muž, který jen trochu za něco stojí, má uvažovat o nebezpečství života a smrti, a nemyslí, že má hledět při svém jednání jedině na to, zdali jedná spravedlivě, či nespravedlivě a zdali si počíná jako muž dobrý, či zlý. Podle tvé řeči by věru byli pošetilci všichni ti polobozi, kteří padli před Trójou, a zvláště také syn

Thetidin,²² který raději naprosto pohrdl nebezpečím, než aby byl podstoupil něco hanebného. Když totiž dychtil zabít Hektora, promluvila k němu matka, bohyně, tuším asi takto: „Synu, pomstíš-li usmrcení svého druha Patrokla a zabiješ Hektora, zemřeš sám, *hned totiž po Hektorovi jest určen ti život a konec*.“ Avšak on uslyšev to nedbal smrti i nebezpečí, ale mnohem více se ulekl toho, že by žil jako zbabělec a nemstil svých přátel, a řekl: „*Na místě at jsem mrtev vykonaje pomstu na škůdci, abych tu nesešel na posměch u lidí zahnutých jsa břemenem země*.“ Domníváš se, že se ten staral o smrt a nebezpečí?“

Ano, tak tomu opravdu jest, občané athénští: na které místo se kdo postaví, pokládá je za nejlepší, nebo kam jest postaven od vlády, tam má podle mého mínění trvati a podstupovati nebezpečí, nic neuvažuje ani o smrti ani o ničem jiném kromě hanby. Když mě velirelé, které jste vy zvolili k velení nade mnou, stavěli do šiku u Poteidaie, u Amfípole, u Délia,²³ tehdy jsem vytrvával tam, kam mě oni stavěli, stejně jako kdokoli jiný, a podstupoval jsem nebezpečství smrti: když mi však ustancoval místo bůh, jak jsem se domníval a jak jsem usoudil, že totiž mám věnovat svůj život filosofii a zkoumání sebe sama i ostatních, tu bych se byl, občané athénští, dopustil hrozného činu, kdybych byl to své místo opustil, zaleknuv se buď smrti nebo některé jiné věci. To by bylo věru hrozné, a právě tehdy by mě mohl někdo po právu pohnat před soud, že nevěřím v bohy, když neposlouchám věšty a bojím se smrti a domnívám se, že jsem moudrý, ač nejsem.

Neboť báti se smrti, občané, není nic jiného než domněni moudrosti bez moudrosti skutečné; je to totiž domnělé vědění o věcech, kterých člověk neví. Neboť nikdo neví o smrti ani to, zdali snad není pro člověka ze všeho největší dobro, a lidé se jí bojí, jako by dobře věděli, že to je největší zlo. A přece, jak by nebylo právě tohle hanebná nevědomost, domnívat se, že víme, co nevíme? Já se, občané, právě tím a po té stránce snad liším

v obci žádného většího dobra, nežli je to mé sloužení bohu. Já totiž obcházím a nedělám nic jiného, nežli že přemlouvám mladé i staré z vás, aby se ani o těla ani o peníze nestarali spíše a tak hortivě jako o duši, aby byla co nejlepší, a hlásám: „Nevzniká z peněz ctnost, nýbrž z ctnosti vznikají peníze i všechny ostatní pro lidi dobré věci, i v soukromí i v obci.“ Jestliže tedy hlásáním těchto zásad kazím mládež, byly by tyto zásady škodlivé; pakli však někdo o mně tvrdí, že hlásám něco jiného než toto, mluví nepravdu. Hledíce k tomu – řekl bych –, občané athénské, buďte věřte Anytovi, nebo nevěřte a buďte mě osvobodte, nebo neosvobodte, ale buďte jisti, že bych nezměnil svého jednání, ani mám-li stokrát zemřítí.“

Nehlučte, občané athénské, nýbrž setrvejte mi v tom, oč jsem vás požádal, abyste nehlučeli při mých řečech, nýbrž poslouchali; vždyť z toho budete mít, jak se domnívám, prospěch, když budete poslouchat. Hodlám vám totiž říci i některé jiné věci, při kterých snad budete křičeti, ale nedělejte to, prosím. Neboť dobře vězte, že jestliže mě usmrtíte takového, jaký jsem podle toho, co o sobě říkám, neškodíte více mně nežli sobě samým. Mně by věru nic neškodil ani Meléτος ani Anytos – vždyť by ani nemohli –, neboť božský řád, jak se domnívám, nedopouští, aby lepší muž trpěl škodu od horšího. Žalobce by ovšem mohl způsobit, že bych byl usmrcen nebo vyhnán z obce nebo potrestán ztrátou občanských práv; o těchto věcech se snad ten člověk, a patrně i leckdo jiný, domnívá, že to jsou veliká zla, ale já ne, nýbrž mnohem více pokládám za zlo dělat, co tento zde nyní dělá, usilovat o nespravedlivé usmrcení člověka. Nyní tedy, občané athénské, jsem toho dalek, abych se hájil ve svém vlastním zájmu, jak by se někdo domníval, nýbrž dělám to ve vašem zájmu, abyste se mým odsouzením nějak neprohřešili na daru od boha vám daném. Neboť jestliže mě usmrtíte, nesnadno naleznete jiného takového, který by z božského příkazu na obci takřka seděl – i když to je snad trochu směšný výraz – jako na komi sice velikém a uslechtilém, který je však pro svou

od většiny lidí, a jestliže jsem snad o něco moudřejší než někdo jiný, je to podle mého soudu tím, že když dobře nevím o posmrtných věcech, také si myslím, že nevím; že však křivdit a neposlouchat lepšího, i boha i člověka, je zlé a ošklivé, to vím. Tedy těch zlých věcí, o kterých vím, že jsou zlé, se budu vždycky více bát a stráci nežli těch, o kterých nevím, zdali snad nejsou dobré.

Toto pravím i pro ten případ, kdybyste mě nyní chtěli osvobodit a neuvěřili Anytovi, který řekl, že jsem buď vůbec neměl sem přijít, nebo když už jsem přišel, že není možno mě usmrtit; budu-li totiž osvobozen – tak vám vykládal –, budou všichni vaši synové docela zkažení a budou provádět ty věci, kterým Sókratés učí. Na to byste mi snad řekli: „Sókrate, my nyní Anyta neposlechneme, nýbrž tě osvobozujeme, avšak pod tou podmínkou, že se už nebuděš zabývat tímto zkoumáním ani filosofovat; pakli však budeš přistůžen, že to ještě děláš, zemřeš.“ Kdybyste mě tedy, opakuji, chtěli za těchto podmínek osvobodit, řekl bych vám: „Děkuji vám, občané athénské, a jste hodní, ale budu poslouchat více boha nežli vás, a pokud budu dýchat i budu schopen, buďte jisti, že nepřestanu filosofovat a domlouvat vám a vykládat každému, s kýmkoli z vás se kdy potkám, po svém obvyklém způsobu.“ Ty, výborný muži, jsi Athénčan, občan obce, která je největší a nejproslulejší svou moudrostí a mocí, a ty se nestydíš starat se o peníze, abys jich měl co nejvíce, i o pověst a čest, avšak o rozum a pravdu a o duši, aby byla co nejlepší, o to se nestaráš ani nepečuješ? A jestliže to někdo z vás popře a bude tvrdit, že se stará, nepustím ho hned a neodjednu, nýbrž budu se ho dotazovat a budu ho zkoušet i usvědčovat, a jestliže se mi bude zdát, že nedosáhl dokonalosti, ale říká, že ano, budu ho kárat, že si nejicennějších věcí váží nejméně, a malichernějších více. To udělám na pokání i mladému i starému, i cizinci i domácímu, avšak více vám domácím, protože jste mi rodem bližší. Neboť to prikazuje bůh, rozumějte, a já se domnívám, že se vám ještě nedostalo

velikost poněkud nehybný a potřebuje, aby byl pobízen od nějakého střecha.²⁴ Něčím takovým učinil, zdá se, bůh mne a posadil mě na vaši obec; proto bez přestání celý den všude přisedávám a pobízím vás a jednoho každého přemlouvám i kárám. Nuže, jiného takového se vám tak snadno nedostane, občané, avšak jestliže se dáte ode mne přesvědčit, ušetříte mne. Ale možná, že byste mi snad v rozmrzelosti, jako lidé, kterým se chce spát a kteří jsou buzení, dali ránu a bez rozmyšlení mě usmrtili, věřte Anytovi; pak byste asi ostatek života prospali, kdyby vám bůh ve své péči o vás neposlal někoho jiného. Že pak jsem já vskutku člověk daný obci od boha, mohli byste poznat z této věci: vždyť se nepodobá způsobu ostatních lidí, že já už po tolik let zanedbávám všechny své soukromé věci a snaším následky jejich zanedbávání, ale neustále pracuji pro vás, chodím ke každému zvlášť jako otec nebo starší bratr a snažím se každého pohnouti, aby se staral o své zdokonalení. A kdybych z toho měl nějaký zisk a kdybych udílel tyto domluvy za hmotnou odměnu, mělo by mé jednání nějaký důvod; taktó však vidíte i sami, že moji žalobci, kteří si ve všem ostatním počínali při žalobě tak nestoudně, nebyli schopni dovršit svou nestoudnost uvedením svědka, že jsem si já někdy buď vydělal nějakou odměnu, nebo o ni požádal. Já myslím, že uvádím postačujícího svědka o pravdě své řeči: svou chudobu.

Snad by se tedy zdálo podivným, že já v soukromí taktó obcházím, radím a pracuji, ale veřejně se neodvažuji předstoupavati před váš shromážděný lid a raditi obci. Příčinou toho jest to, co jste vy ode mne často a na mnoha místech slyšeli, že se totiž ve mně projevuje cosi božského a daimonského,²⁵ což také s posměšnou narázkou uvedl ve své žalobě Melétos. Jest to ve mně již počínajíc od dětství jakýsi hlas, který kdykoli se ozve, pokaždé mě odvrací, abych nedělal to, co právě hodlám dělat, avšak nikdy mě k ničemu nepobízí. Toto jest, co mi zabraňuje zabývat se politikou, a jak se mi zdá, je velmi dobře,

že zabraňuje; neboť dobře vězte, občané athénští, že kdybych se byl dávno oddal politické činnosti, byl bych již dávno zahynul a ani vám bych nebyl nic prospěl, ani sám sobě. A nehoršete se na mne, když mluvím pravdu: není možno, aby vyvázl bez pohromy, kdo by se poctivě stavěl na odpor buď vám nebo některému jinému množství a zabraňoval, aby se v obci nedělo mnoho věcí nespravedlivých a protizákonných, ale kdo vskutku bojuje za právo a chce být jen na krátký čas zůstatí bez pohromy, nezbytně musí žít v soukromí, a ne být člověkem veřejně činným.

Uvedu vám závažná svědectví těchto věcí, a to ne slova, nýbrž to, co vy ceníte, skutky. Poslyšte tedy, co se mi přihodilo, abyste věděli, že bych nikomu neustoupil proti právu ze strachu před smrtí, a v té neústupnosti bych třeba i zahynul. Povím vám věci sice nemilé a připomínající řeči na soudech, ale pravdivé. Já jsem, občané athénští, nikdy nezastával v obci žádného jiného úřadu, ale byl jsem členem rady. Naše fylo Antiochis právě úřadovala,²⁶ když jste se vy usnesli hromadně souditi těch deset vojvůdců, kteří nedali sebrat oběti z oné námořní bitvy²⁷ – usnesení protizákonné, jak jste v pozdějším čase vy všichni uznali. Tehdy jsem se já jediný z prytanů vám postavil na odpor, aby se nedělalo nic proti zákonům, a hlasoval jsem proti. A ačkoli byli řečníci hotovi mě zažalovat a zatknout a ačkoli vy jste je k tomu pobízeli a křičeli, domníval jsem se, že raději musím na straně zákona a práva podstoupit všechna nebezpečí nežli se ze strachu před vězením nebo smrtí přidat k vám, když se usnášíte o věcech nespravedlivých. A toto bylo v době, kdy obec měla ještě demokratickou ústavu. Když pak nastala oligarchie,²⁸ tu zase si mne ještě se čtyřmi jinými obeslala vláda třiceti do tholu²⁹ a rozkázali nám přivésti ze Salaminy salaminského Leonta,³⁰ aby byl popraven; takových rozkazů dávali oni mnoho i mnoha jiným, chléjice zaplétí do viny co nejvíce občanů. Tehdy jsem já věru zase ukazal, ne slovem, nýbrž činem, že mi na smrti nezáleží – není-li to příliš

boha, abych to dělal, a to i věštbami i sny a vším způsobem, jakým kdy i některé jiné boží usouzení uloží člověku něco dělat. Toto je, občané athénské, pravda a snadno to lze dokázat. Neboť jestliže já opravdu jedny z mladých lidí kazím a druhé jsem již zkazil, poznali by přece někteří z nich v dospělejším věku, že jsem jim já, když byli mladí, někdy radil něco špatného, a tu by nyní sami vystupovali proti mně, žalovali a žádali mé potrestání; pakli by sami nechtěli, jistě by mi to nyní nepomněli někteří z jejich blízkých, otcové, bratři a jiní příbuzní, jestliže se opravdu jejich blízkým stalo od mne něco zlého. Vskutku mnozí z nich jsou zde přítomni – já je vidím –, nejprve tuhle Kritón,³¹ můj vrstevník, z téhož demu³² jako já, otec tuhle Kritobúla, pak Lysanias ze Sfétu, otec tohoto zde Aischina,³³ a ještě tuhle Antifón z Kéfisie, otec Epigenův,³⁴ a dále tu zase jiní, jejichž bratři se účastnili těchto schůzek se mnou, Nikostratos, syn Theozotidův a bratr Theodotův – a Theodotos již zemřel, takže by ho nemohl uprosit –, a zde Paralos, syn Démodikův, jehož bratrem byl Theagés;³⁵ a tuhle Adeimantos,³⁶ syn Aristónův, jehož bratr je tuhle Platón, a Aiantodóros, jehož bratr je tento zde Apollodóros.³⁷ A mohu vám vyjmenovat ještě mnoho jiných; z těch měl někoho Melétos uvést za svědka, nejráději hned ve své řeči; pakli však tehdy na to zapomněl, ať ho uvede teď – já mu to povoluji – a ať mluví, jestliže může říci něco takového. Nikoli, nýbrž na-leznete pravý opak toho, občané, že všichni jsou hotovi pomáhati mně, tomu, který kazí jejich příbuzné, který je jejich škůdcem, jak tvrdí Melétos a Anytos. Ti zkažení sami by totiž snad měli důvod mně pomáhat; ale ti nezkažení, již starí muži, jejich příbuzní, který jiný důvod mají, aby mi pomáhali, nežli ten správný a spravedlivý, že vědí, že Melétos lže a já že mluvím pravdu?

Nuže dosti, občané; toto jsou asi věci, které bych mohl uvést na svou obranu, a snad ještě jiné takové. A tu by se možná leckdo z vás cítil pohoršen, vzpomenuv si sám ze svého života,

hrubý výraz – ani dost málo, ale na tom, abych nedělal nic nespravedlivého ani bezbožného, ra tom že mi všechno záleží. Mne totiž ona vláda, tak mocná, nedovedla hrůzou přimět k tomu, abych udělal něco nespravedlivého, nýbrž když jsme vyšli z tholu, ti čtyři se odebrali na Salaminu a přivedli Leontá, ale já jsem odešel pryč domů. A snad bych byl býval za to potrestán smrtí, kdyby ta vláda vbrzku nebyla padla. Také toto vám dosvědčí mnoho svědků.

Cožpak si myslíte, že bych se byl dožil tolika let, kdybych byl činný ve veřejném životě, kdybych způsobem hodným dobrého muže pomáhal spravedlivým věcem a jak je potřebí, na to kladi největší váhu? Naprosto ne, občané athénské, ani já ani nikdo jiný na světě. Avšak já jsem byl, jak se ukáže, po celý svůj život takový, i na veřejnosti, jestliže jsem byl někde nějak činný, a právě takový i v soukromí, že jsem nikdy nikomu v ničem nepovolil proti právu, zejména ani žádnému z těch, které moji pomlouvači nazývají mými žáky. Já však jsem ještě nikdy nebyl nikomu učitelem; ale jestliže si někdo přál mě slyšet, jak mluvím a konám své dílo, ať to byl mladý nebo starý, ještě nikdy jsem to nikomu neodpřel. Nedělám to tak, že bych za peníze rozmlouval, a zadarmo ne, nýbrž dávám možnost stejně bohatému jako chudému, aby se mne tázal i aby mne poslouchal, jestliže někdo chce odpovídat a slyšet, co já říkám. A jestliže se někdo z těch stává řádným nebo nopak, za to by nebylo spravedlivé svalovat odpovědnost na mne, když jsem nikomu z nich nikdy neslíbil žádného učení, ani jsem nikdy neučil; pakli však někdo tvrdí, že se někdy něčemu ode mne naučil nebo něco ode mne slyšel soukromě, co neslyšeli také všichni ostatní, dobře vězte, že nemluví pravdu.

Ale proč tedy někteří lidé rádi pobývají tak dlouhý čas v mé společnosti? Slyšeli jste to, občané athénské, já jsem vám řekl pouhou pravdu: protože rádi poslouchají, jak jsou ode mne zkoušeni lidé, kteří si o sobě myslí, že jsou moudří, ale nejsou. To jistě není nezábavné. Mně však je, jak pravím, uloženo od

jak se snad sám někdy hájil na soudě i v menší věci, nežli je tato má, a tu s hojnými slzami prosil a pokorně žádal své soudce, a přivedl před ně i své děti, aby vzbudil co nejvíce lítosti, i mnoho jiných ze svých příbuzných a přátel, kdežto já tedy neudělám nic z těchto věcí, a to i když mi hrozí, jak by se zdálo, svrchované nebezpečí. Možná tedy, že by se někdo po této vzpomínce choval ke mně s tím větší zaujatostí, a rozhněvaje se právě z této příčiny, s hněvem by položil do osudí svůj hlas. Jestliže vsuktu je někdo z vás takový – já to ovšem nechci tvrdit, ale jestliže přece –, zdá se mi, že bych mu připadně řekl toto: „Já mám, výborný muži, tuším, také jakési příbuzné; vždyť ani já jsem se nenarodil, jak se praví u Homéra,³⁸ z *duhu ani ze skály, nýbrž z lidí, takže mám i příbuzné a také, občané athénské, tři syny, jeden je už odrostlý, dva ještě děti; ale přece žádného z nich sem před vás nepřivedu a nebudu vás prosit, abyste mě osvobodili.*“ A proč tedy neudělám nic takového? Ne z domýšlivosti, občané athénské, ani že bych vámi pohrdal. Zdáli se já dívám na smrt směle, či ne, to je jiná věc, ale pokud jde o dobrou pověst, jistě by nebylo čestné, jak se mi zdá, pro mne i pro vás i pro celou obec, abych já dělal něco takového, když jsem tak stár a mám toto jméno, ať už to je pravda nebo nepravda, ale jistě je uznáno, že se Sókratés něčím liší od obyčejných lidí. Budou-li si taktó počínat ti z vás, kteří navenek vynikají buď moudrostí nebo statečností nebo jakoukoli jinou zdatností, bylo by to ošklivé. Takové jsem já mnohokrát viděl, muže podle obecného mínění něco znamenající, že když byli souzeni, dělali podivné věci; patrně se domnívali, že se jim stane něco hrozného, jestliže zemřou, jako by měli být nesmrtelní, jestliže vy jich neumrtíte. Ti podle mého mínění dělají obci hanbu, takže by si i leckdo z cizinců mohl pomyslet, že mužové, kteří vynikají mezi Athéňany zdatností a které sami Athéňané vybírají na přední místa jak v úřadech, tak v ostatních počtách, že se ti mužové ničím neliší od žen. To nesmíte dělat ani vy, občané athénské, o kterých je mínění, že

po té nebo oné straně něco znamenáte, ani to nesmíte dovolovat nám, jestliže to my budeme dělat, nýbrž musíte dávat najevo, že mnohem spíše odsoudíte toho, kdo zde hraje taková žalostivá divadla a uvádí obec v posměch, nežli toho, kdo si počíná klidně.

Ale necháme-li stranou dobrou pověst, občané, neždá se mi ani spravedlivým prositi soudce a probami docházeti osvobození, nýbrž spravedlivé je poučovati ho a přesvědčovati. Vždyť soudce nesedí na soudě proto, aby dělal právo předmětem mlosti, nýbrž aby je rozsuzoval; a je pod přísahou, že nebude projevovat přízeň podle svého osobního zdání, nýbrž že bude soudit podle zákonů. Proto ani my nesmíme navýkat vás, abyste křivě přísahali, ani vy si tomu nesmíte zvykat; neboť ani jedni ani druhí z nás by nejednali zbožně. Nežádejte tedy ode mne, občané athénské, abych dělal před vámi takové věci, které nepokládám ani za krásné ani za spravedlivé ani za zbožné, zvláště když jsem, u Dia, docela žalován od tohoto zde Meléta z bezbožnosti. Vždyť kdybych vás přemlouval a probami vás znásilňoval, vás, kteří jste pod přísahou, tu bych vás zřejmě učil nevěřit v jsoucnost bohů a svým hájením bych přímo na sebe žaloval, že v bohy nevěřím. Ale tomu není ani zdaleka tak; věřím, občané athénské, jako žádný z mých žalobců, a vám i bohu ponechávám rozhodnout o mně tak, jak má být nejlépe i pro mne i pro vás.

*

Že se nehorším, občané athénské,³⁹ nad tím, co se právě teď stalo, že jste mě odsoudili, k tomu přispívá kromě mnoha jiných věcí i to, že se tato událost nestala proti mému očekávání, naopak mnohem více se divím počtu obojích hlasů. Neboť jsem nemyslel, že rozdíl mezi nimi bude tak malý, nýbrž že bude veliký; ve skutečnosti však, jak se podobá, kdyby bylo toliko třicet hlasů připadlo na druhou stranu,⁴⁰ byl bych býval osvobozen. Pokud jde o Melétovu žalobu, jak se mi zdá, jsem

i takto osvobozen, a nejenom jsem osvobozen, nýbrž každému je zřejmé, že kdyby byl nevystoupil Anytos a Lykón s žalobou proti mně, byl by musel Melétos docela zaplatit tisíc drachem,⁴¹ protože by byl nedostal pátý díl hlasů.

On mi tedy navrhuje trest smrti. Dobrá, ale jaký návrh mám proti tomu vám o sobě učinit já, občané athénští? Či je zřejmé, že podle zásluhy? Nuže co? Co zasluhuji, aby se se mnou stalo nebo abych zaplatil za to, že jsem si usmyslil neodávat se ve svém životě klidu? Nestaral jsem se o to, oč se starají lidé, o vydělávání peněz, hospodaření, o vojévúdcovské hodnosti, řečnění k lidu a vůbec o úřady a politické strany a zápas, jaké se v obci vyskytují, neboť jsem o sobě uznal, že jsem vskutku příliš svědomitý, abych zůstal bez pohromy, když bych šel do těchto činností. Proto jsem nešel tam, kde jsem mohl čekat, že bych nebyl ani vám ani sám sobě k žádnému prospěchu, nýbrž tam, abych ve své činnosti prokazoval soukromě každému zvlášť největší dobrodíní, jak já soudím; tam jsem šel, pokoušeje se působit na každého z vás, aby se nestaral dříve o žádou ze svých věcí, dokud se nepostará sám o sebe, aby byl co nejlepší a nejrozzumnější, ani o věci obecní, dokud se nepostará o samu obec, a také o ostatní věci aby se staral takto a tímž způsobem. Co tedy zasluhuji, aby se se mnou stalo, když jsem takový? Něco dobrého, občané athénští, jestliže má být návrh učiněn opravdu podle zásluhy; a to něco tak dobrého, aby se to pro mne hodilo. Co se tedy hodí pro muže chudého, dobrodince obce, který potřebuje mítí volný čas k vašemu napomínání? Nic není, občané athénští, co by se lépe hodilo nežli to, aby byl takový muž živem v pryťaneiu,⁴² zasluhuje to jistě mnohem spíše, nežli když někdo z vás zvítězil na závodním koni nebo na voze s dvojsprážím nebo se čtyřsprážím v olympijských hrách; onen totiž nás dělá jen zdánlivě šťastnými, avšak já skutečně, a onen nic nepotřebuje, aby byl živem, já však potřebuji. Jestliže si tedy mám podle spravedlnosti navrhopat, co bych zasluhoval, navrhuji si toto, stravování v pryťaneiu.

37

Snad se vám zdá, že i toto mluvím podobně jako dříve o náuku a prošení, z domyšlivosti; avšak není tomu tak, občané athénští, nýbrž spíše takto. Já jsem přesvědčen, že jsem úmyslně proti žádnému člověku nejednal nespravedlivě, ale vás o tom nemohu přesvědčit; vždyť jsme spolu rozmlouvali jen krátký čas. Neboť kdybyste měli zákon, jako mají jinde, aby se o smrti nerozhodovalo toliko za jeden den, nýbrž aby se o tom jednalo mnoho dní, dali byste se, jak myslím, přesvědčivě; takto však není snadné odvrátit od sebe veliké pomluvy v krátkém čase. Jsa tedy přesvědčen, že jsem proti nikomu nejednal nespravedlivě, jsem dalek toho, abych jednal nespravedlivě sám proti sobě a abych sám o sobě řekl, že zasluhuji něco zlého, a sám si navrhl něco takového. Jaký strach by mě k tomu mohl pohnouti? Snad aby mě nestihlo to, co mi navrhuje Melétos a o čem, jak pravím, nevím, ani zdali je to dobré, ani zdali zlé? Místo toho si tedy mám zvolit něco z toho, o čem vím, že to je zlé, a to si mám navrhnout? Snad vězení? A proč bych měl žít ve vězení a být nevolníkem úřadu pokazde dosazeného, sboru jedenácti?⁴³ Či snad peněžitou pokutu a zůstat ve vazbě, až bych ji zaplatil? Ale to je pro mne totž jako to, o čem jsem právě teď mluvil; vždyť nemám peněz, z kterých bych ji zaplatil. Nebo si mám tedy navrhnout vyhnanství? Možná totiž, že byste mi určili tento trest. To bych byl věru stížen velkou láskou k životu, občané athénští, kdybych byl tak málo soudný, že bych nedovedl usoudit, co by se stalo. Vy, moji spoluobčané, jste nedovedli snéstí mé rozmluvy a řeči, nýbrž byly vám příliš obtížné a pohoršlivé, takže se nyní hledíte jich zbavit: a tu je budou jiní snášet lehce? Ani zdaleka ne, občané athénští. To bych tedy měl krásný život, kdybych já, tak starý člověk, odešel do ciziny a žil tak, že bych chodil od města k městu a odevšad byl vyháňán! Neboť dobře vím, že ať přijdu kamkoli, budou mladí lidé poslouchat mé řeči právě tak jako zde: a jestliže je budu odhánět, oni sami mě vyženou, působilce na starší; pakli však jich nebudu odhánět, vyženou mě kvůli nim jejich otcové a příbuzní.

Snad by tedy někdo řekl: „Sókrate, což nedovedeš odejít od nás a žít v tichu a pokoji?“ To je právě to, o čem je velmi nesnadno některé z vás přesvědčit. Neboť jestliže řeknu, že by to znamenalo neposlouchat boha, a proto že mi není možno žít v nečinnosti, neuvěříte mi a budete si myslit, že mluvím záłudně. Jestliže zase řeknu, že toto je dokonce největší dobro pro člověka, každý den věsti hovory o ctnosti a o ostatních věcech, o kterých vy mě slyšíte rozmílovat a sebe samého i jiné zkoušet, a že život bez zkoušení není člověku hoden žítí, téměř mým slovům uvěříte ještě méně. Avšak je tomu tak, jak já pravím, občané, ale není snadné o tom přesvědčiti. A zároveň s tím já nejsem zvyklý pokládati se za hodna něčeho zlého. Kdybych měl peníze, navrhl bych si tak vysokou pokutu, jakou bych mohl zaplatit, neboť tím bych neutrpěl žádnou škodu; takto však – vždyť nemám, leda snad že mi chcete určit za pokutu tolik, kolik bych já mohl zaplatit. Snad bych vám mohl zaplatit asi minu⁴⁴ stříbra; tolik si tedy navrhuji.

Avšak tuhle Platón, občané athénští, a Kritón a Kritobúlos a Apollodóros mě vybízejí, abych si navrhl třicet min, a sami že za tu částku ručí; navrhuji si tedy tolik a oni vám budou platnými ručiteli za ty peníze.

*

Nedlouhá to je doba, občané athénští,⁴⁵ pro kterou budete stíže-
ni zlou pověstí a obviňováni od těch, kdo budou chtít hanět naši obec, že jste usmrtili Sókrata, muže moudrého – jistě totiž budou o mně říkat, že jsem byl moudrý, i když nejsem, kdo budou chtít vám dělat výtisky. Vždyť kdybyste byli počkali jen krátký čas, bylo by vám to přišlo samo od sebe; vidíte přece, jak pokročilý je můj věk na dráze života a jak je blizek smrti. Říkám to ne vám všem, nýbrž těm, kteří mě odsoudili k smrti. A týmž říkám ještě i toto. Snad si o mně myslíte, občané athénští, že jsem odsouzen pro nedostatek takových slov, kte-

rými bych vás byl přemluvil, kdybych byl pokládal za potřebné dělat a mluvit všechno možné, jen abych unikl odsouzení. Ani zdaleka ne. Jsem sice odsouzen pro nedostatek, ale ne slov, nýbrž smélosti a nestoudnosti a pro nedostatek ochoty mluvit k vám takové věci, které by byly bývaly nejpříjemnější vašemu sluchu, totiž kdybych byl nařikal a hořekoval a dělal i mluvil mnoho jiných věcí, které jsou, podle mého soudu, mne neútojně, které však vy jste zvykli od ostatních slyšchat. Ale ani dříve jsem se nedomníval, že se smí pro nebezpečenství udělat něco nečestného, ani teď nelituji, že jsem se takto hájil, nýbrž mnohem raději si volím po takové obraně zemřít nežli po oné žítí. Neboť ani před soudem ani ve válice nesmím já a nesmí ani nikdo jiný pracovat k tomu, aby stůj co stůj unikl smrti. Vždyť se v bitvách často ukazuje, že by člověk unikl smrti, kdyby zahodil zbraň a dal se do prošení pronásledovatelů; je i mnoho jiných prostředků k uniknutí smrti v jednotlivých druhých nebezpečenství, jestliže se člověk odhodlá všechno dělat i mluvit. Ale hleďte, občané, že snad toto není nesnadné, uniknout smrti, avšak mnohem nesnadnější že je uniknout špatnosti; neboť ta běží rychleji než smrt. A tak já, protože jsem pomalý a starý, byl jsem dostižen od toho, co je pomalejší, kdežto moji žalobci, protože jsou silní a hbití, od věci rychlejší, od špatnosti. A nyní já odejdu, byv od vás uznán za hodna trestu smrti, tito však odejdou, jsouce od pravdy uznáni vinnými špatnosti a nespravedlností. Já přijímám svůj rozsudek a oni také. Snad tomu tak i mělo být a myslím, že to je v pořádku.

c Co bude dále, o tom se mi chce dáti vám věštbu, vám, kteří jste mě odsoudili; vždyť jsem již v tom stavu, v kterém lidé nejvíce věští, totiž když mají zemřítí. Pravím tedy vám, mužové, kteří jste mi vzali život, že na vás přijde trest hned po mé smrti, a to mnohem těžší, u Dia, než je ten, kterým jste mi vzali život. Vy jste to totiž udělali v domnění, že se zbavíte nutnosti podrobovat zkoušce svůj život, ale dopadne vám to, jak já sou-

vyklé znamení nebylo postavilo na odpor, kdybych nebyl měl před sebou něco dobrého.

Uvažme však i takto, že je velká naděje, že to je něco dobrého. Smrt je totiž jedno z dvojhlo; buď je to totiž jako nebyť a mrtvý nemá o ničem žádného pocitu, nebo to je podle toho, co se vypravuje, pro duši jakýsi přechod a přestěhování z tohoto místa na jiné místo. A jestliže tedy není žádného vnímání, nýbrž je to jako spánek, když spící člověk nemá ani žádného snu, byla by smrt podivuhodný zisk. Já si totiž myslím tak:

kdyby měl někdo vybrat tu noc, v které tak tvrdě spal, že se mu ani nezdál žádný sen, a kdyby měl s touto nocí srovnat ostatní noci a dny svého života a pak po úvaze říci, kolik dní a nocí prožil ve svém životě lépe a příjemněji než tuto noc, tu by podle mého mínění i veliký král,⁴⁸ neřku-li obyčejný člověk, shledal, že jich je poměrně velmi málo proti ostatním dnům a nocím. Jestliže je tedy smrt něco takového, pokládám ji já za zisk; vždyť takto se veškeren čas nejvíe ničem více než jako jediná noc. Pakli však je smrt naopak jako přestěhování odsud na jiné místo a je-li pravda, co se vypravuje, že totiž tam jsou všichni, kdo zemřeli, jaké by bylo větší dobro nad toto, soudcové? Neboť jestliže někdo přijde do říše Hádovy, zbaviv se těchto lidí, kteří si dávají jméno soudců, a nalezne opravdové soudce, kteří prý tam soudí, Minós, Rhadamanthys, Aiakos,

Triptolemos a všichni jiní polobozi,⁴⁹ kteří se osvědčili spravedlivými ve svém životě, bylo by to snad špatné odcestování? Nebo zase přijít do styku s Orfeem, Músaieem, Hésiodem a Homérem⁵⁰ – co by za to dal kdokoli z vás? Já aspoň jsem ochoten mnohokrát zemřít, jestliže je toto pravda. Neboť právě pro mne by to tam bylo podivuhodné přebývání, když bych se setkal s Palamédem a s Aiantem Telamónovým,⁵¹ a jestliže někdo jiný ze starověkých mužů byl nespravedlivým rozsudkem zbaven života, a když bych srovnával svůj osud s osudem jejich – to by nebylo, jak myslím, nezajímavé. A co je hlavní, že by tam člověk po celý čas zkoušel a zkoumal oby-

d

dím, právě naopak. Ještě více bude těch, kteří vás budou zkoušet – já jsem je nyní zdržoval a vy jste to nepozorovali –, a budou tím obtížnější, čím jsou mladší, a vy se budete tím více horšiti. Neboť jestliže se domníváte, že zabíjením lidí zabráníte, aby vám někdo nevyčítal, že nesprávně žijete, neuvážijete dobře. Tento způsob zbabovati se soudců není totiž ani dobře možný ani krásný, ale onen je i nejkrásnější i nejsnazší, neumličovat jiných, nýbrž zařizovati sám sebe, aby byl člověk co nejlepší. S touto tedy věštbou odcházím od vás, kteří jste mě odsoudili.

S těmi však, kteří hlasovali pro mé osvobození, rád bych si promluvil o téhle věci, která se právě udála, zatímco jsou úředníci zaměstnání a já ještě neodcházím tam,⁴⁶ kde mám zemřít. Nuže, občane, počkejte zde se mnou ještě tu chvíli; vždyť nic nebrání, abychom si vespolek pohovořili, dokud to je možno. Chci totiž vám, jakožto svým přátelům, ukázat, jaký asi má smysl, co se mi nyní přihodilo. Mně se totiž, soudcové – neboť vás mohu právem nazývat soudci –, stalo cosi podivného. Po všech dřívějších čas se mi totiž velmi často ozýval ten můj obvyklý věstecký hlas daimonia⁴⁷ a stavěl se mi na odpor i při docela malých věcech, kdykoli jsem hodlal něco dělat nesprávně. Nyní pak se mi přihodily věci, jež vidíte i vy sami, takové, které by leckdo pokládal a které jsou obecně uznávány za svrchovaná zla. Avšak tu se mi nepostavilo na odpor to boží znamení, ani když jsem ráno vycházel z domu, ani když jsem vstupoval sem před soud, ani nikde v řeči, když jsem hodlal něco pronésti. A přece, když jsem jindy mluvil, často mě uprostřed řeči zadrželo; avšak nyní v celém tomto jednání se mi nikde nepostavilo na odpor, při žádném činu a při žádném slově. Nuže, co pokládám za příčinu toho? Já vám to povím: skoro se zdá, že tato příhoda, která se mi stala, je pro mne něco dobrého, a my jistě nesoudíme správně, pokud se domníváme, že zemřít je něco zlého. Nyní mám pro to závažný důkaz: není možno, že by se mi to ob-

e

e

e

40

e

b

b

41

41

41

41

41

41

41

41

41

41

41

41

vatele onoho světa, jako to dělal se zdejšími lidmi, kdo z nich je moudrý, a kdo si to sice myslí, ale není. Co by za to někdo dal, soudcové, prozkoumat toho, který přivedl k Tróji to veliké vojsko,⁵² nebo Odyssea nebo Sisyfa⁵³ nebo nescísliné množství jiných mužů a žen, jež by bylo možno vyjmenovat? Rozmlouvat tam s nimi, být s nimi ve styku a zkoušet je – jak nevýslovné by to bylo štěstí! Tam přece jistě za to neusmrcují, vždyť kromě jiných věcí, kterými jsou ti, kdo tam žijí, šťastnější než lidé na tomto světě, jsou také již pro všechen ostatní čas nesmrtelní, ač jestliže je pravda, co se vypravuje.

Ale také vy, soudcové, musíte se chovat ke smrti s dobrou nadějí a rozvažovat tuto jedinou pravdivou myšlenku, že pro dobrého muže není žádného zla ani zaživa ani po smrti a že bohové nejsou lhostejní k jeho věcem. Ani má věc se nyní nestala nahodile, nýbrž je mi zřejmo, že pro mne by bylo již lépe umřít a být zbaven trudů života. Proto také mne ono znamení od ničeho neodvrátilo a já se docela nic nelínám na ty, kteří mě odsoudili, a na své žalobce. Ovšem oni neměli toto na mysli, když mě odsuzovali a žalovali, nýbrž domnívali se, že mi škodí; za to zasluhují pokárání. Avšak o to je prosím: až dospějí moji synové, pomste se na nich, občané, tím, že je budete trápit týmiž věcmi, kterými jsem trápil já vás, bude-li se vám zdát, že se starají buď o peníze nebo o něco jiného spíše než o ctnost, a jestliže si budou o sobě myslit, že něco jsou, ač nebudou nic; kárejte je právě tak, jako jsem káral já vás, že se nestarají, oč je potřebí, a domnívají se, že něco jsou, ačkoli nestojí za nic. A budete-li to dělat, stane se od vás po právu i mně samému i mým synům.

Ale už je čas, abychom odešli, já na smrt, vy k životu; kdo z nás jde k lepší věci, není známo nikomu, leda bohu.